

Владислава Демецька
(Херсон)

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НЕХУДОЖНІХ ТИПІВ ТЕКСТІВ

У статті проведено інтерлінгвістичний перекладознавчий аналіз гомілетичного типу тексту східнослов'янської й атлантичної традицій. Установлені диференційні моделі побудови текстів мають культурно зорієнтоване підґрунтя, що вказує перекладачеві на пріоритетність адаптивних перекладацьких стратегій.

Ключові слова: моделі побудови текстів, гомілетичний тип тексту, адаптивні перекладацькі стратегії.

The article presents the results of interlinguistic translational analysis of homiletic type of the text of east Slavic and Atlantic cultural tradition. Multi-polar model of homiletic textbooks of both traditions opens up its cultural basis and helps the translator to make a right choice between the reproductive and adaptive strategies.

Key words: text's model, homiletic type of the text, adaptive translational strategies.

Канонічність релігійного дискурсу підтверджується в першу чергу наявністю різних типів текстів, які відповідають певним, заздалегідь заданим цілям і умовам комунікативної ситуації. Приналежність релігійного дискурсу до інституціонального виду забезпечує «партитурний» характер комунікації, одним з основних типів якої є «спілкування базової пари нерівних за статусом учасників комунікації - учителя й учня, священика й парафіянина...» [3, с. 245], політичного діяча й аудиторії. Конкретні варіанти адресантів і адресатів передбачають різні переваги з боку тих, хто спрямовує текст і опір з боку тих, хто його сприймає. Ієрархія актантів у цьому значенні покликана моделювати

систему цінностей дискурсу, ідеологічне насичення яких, по-перше, так чи інакше, зближує релігійний з педагогічним і політичним типами дискурсу, а по-друге, і що найголовніше - маркує зони розбіжності в системі цінностей залежно від ідеологічної спрямованості того або іншого соціуму.

Відправним пунктом моделювання культурних концептів, необхідним компонентом яких є ціннісна складова постає підручник, а в цьому випадку - гомілетика як навчальний тип тексту релігійного дискурсу.

Гомілетика, одночасно з інформативною й дидактичною, реалізує прагматичну функцію, що забезпечує ідеологічний (у цьому випадку релігійний) вплив на адресата. Будь-який вплив, спонукання до дії передбачають потенційну розбіжність в установках адресанта й адресата. А відтак, зрозуміло, що адресант навчального тексту як носій ціннісної системи виступає в ролі провідника для адресата, який ієрархічно стоїть на більш низькому щаблі й тільки починає проходити всі етапи залучення до «еталона». Гомілетика як прагматичний тип тексту будується на командах, поданих або в імпліцитній, або в експліцитній формі. Саме в цьому прагматекст наближається до ритуалу. Для учня семіотичний простір педагогічного дискурсу й, зокрема, дидактичного тексту, асоціюється з війною, каторгою, судом і духовною смертю [4]. Інакше кажучи, для учня дидактичний текст будується на тривозі, таємній установці на помилку, а всі зразкові модельні фрагменти так чи інакше ближче до вчителя. Подолання помилок або інструкція до дії здійснюється за допомогою різних команд, виражених у формі поради, підказок, модальності побажань, тренування варіативних ситуацій. Тому дидактичні тексти планують і пропонують варіанти помилок, які, у свою чергу, можуть спричинити відступ від нормативності, канонічності, верху й низу, модельно заданих у тексті.

Таким чином, для архітекτονіки дидактичного тексту в цьому випадку гомілетики актуальним є визначення наступних дидактичних стратегій: варіант моделі (зразок нормативності), варіант помилки (потенційно помилкова модель дії), команда (імпліцитно або експліцитно виражена модальність).

Метою статті є інтерлінгвістичний перекладознавчий аналіз гомілетичних текстів двох лінгвокультурних традицій з огляду на культурно та конфесійно зумовлені зони розбіжностей, які впливають на вибір перекладачем адаптивних чи репродуктивних стратегій.

Архітектоніка гомілетик обох традицій - атлантичної й східнослов'янської - наслідує різні дидактичні моделі побудови навчального тексту. Цікаво, що ця тенденція характерна й для інтралінгвістичної реалізації текстів в атлантичній традиції.

Заслуговує на увагу імпліцитно задане позиціювання авторів гомілетики атлантичної лінгвокультурної традиції як обраних учителів, які досягли священних висот і вказують шлях до порятунку всіх інших – заблудлих. Так, у гомілетичному тексті американського (США) проповідника Фітча ми читаємо: *“To what degree is it a “calling”? I have proclaimed the gospel with joy for fifty years and hope to remain in Christ’s glad service for many years yet to come”* [5, с. 61]. І ще, в іншому посібнику з гомілетики, автором якого є Сангстер: *“It is an idle question whether the beginning or the end of a sermon is more important. If you do not get the people’s attention, nothing you say will make any difference. If you get their attention and do not put it to the highest use, you will have failed to make the occasion “a maximum for God”* [6, с. 136]. Тенденцію протиставлення виражено імпліцитно, але експліцитно інваріантно вона відсутня в гомілетиках східнослов'янської традиції. Відзначимо, що подібна тенденція маркує всі сильні позиції тексту й належить до диференціальних ознак гомілетики як типу тексту.

Для гомілетики Сангстера інваріантною ознакою в ініціальній позиції вбачається реалізація моделі варіантів помилок. Наприклад: *“More controversy has raged around what is called “the social gospel” than any other section in the classification of the subject matter of sermons”* [6, с. 48]; *“Just as some preachers argue with a show reason that all preaching should be Biblical interpretation, so others contend with similar cogency that all preaching must be evangelistic, i.e., preaching for conversions”* [6, с. 53]. Навпаки, у гомілетичі Фітча представлено

широкий спектр можливих моделей, що приєднують й приховану команду: *“Truth is single. Error is multiple. If one doctrine on a subject is right, then all other doctrines are wrong. Listen to John:...”* [5, с. 111]. Зі своєї сторони в текстах східнослов'янської гомілетики, прикладом якої є гомілетика отця Аверкія й митрополита Антонія, прагматика актуалізується за допомогою постановки тематичних запитань із наступним залученням або варіанта помилки, або прихованої команди: *«Первый вопрос в гомилетике – это: «Что такое проповедь»? необходимо прежде всего с определенностью уяснить себе, что должно считаться проповедью, а что не является ею. От точного установления этого понятия зависит все развитие гомилетических правил»* [1, с. 8]. Модель східнослов'янської гомілетики посідає проміжну позицію між моделями Фітча й Сангстера. Якщо гомілетика Фітча представляє детальний індекс сакральних текстів, корисних різноманітною тематикою для використання у проповідях, то гомілетика Сангстера навпаки, може слугувати підручником з риторики, тематичним фоном, яким у даному випадку виступає релігійний. Гомілетики отця Аверкія й митрополита Антонія характеризуються релігійністю стилю оповіді й, з огляду на дидактичну функцію гомілетики, спираються в процесі аргументації переважно на слова священників Церкви, не виключаючи при цьому власне сакральний інтекст. Тому, враховуючи двовекторну модель побудови гомілетики в атлантичній традиції, можна твердити про наступні перекладацькі адаптивні стратегії в ініціальной позиції тексту.

Ураховуючи композиційну своєрідність ініціальной позиції перекладач може використовувати будь-який варіант прагматичної команди, однак, з позицій збереження лінгвокультурної традиції необхідно передати питальну форму ініціальной позиції, інваріантної для східнослов'янської культури. Коментування вимагає власне православне трактування основного призначення проповіді, оскільки протестантська деномінація розглядає кілька основних завдань і цілей проповіді, одна із яких (і в певному розумінні основна) – соціальне завдання проповіді [6, с. 44], як це й представлено в гомілетичі

Фітча: *“its purpose is “to turn man from wrongdoing and keep him from pride, to preserve his soul from the pit, his life from perishing” (Job 33: 17-18)”* [5, с. 204].

Експліцитно виражене протиставлення «проповідник» - «паства» підкріплюється опозицією «грішники» – «проповідник-праведник». Ця тенденція є домінувальною для атлантичної традиції й актуалізується в сильних позиціях тексту. Наприклад, *“Without the messenger, the people will hear no message. Sinners, whose lives have been changed by the grace of God, are the best proclaimers of the forgiveness that has touched them”* [5, с. 172]. І ще: *“It is the longing for souls planted in a man’s heart by the Holy Spirit and kept intense by much secret prayer. It will out! Every guilty sinner knows it”* [6, с. 113]. Східнослов'янська традиція успадковує диференціальну модель, уключаючи проповідника в коло грішників, які шукають порятунку. Звідси й реалізація інклюзивного «ми» у всіх позиціях тексту: *«Нужно всячески воспитывать, возгревать в себе дух Христов, проникаться Божественной евангельской истиной, воодушевляться любовью к своим братьям, которых мы, пастыри, призваны обращать на путь спасения, и тогда только в душах наших сам собой откроется неиссякаемый источник, откуда потечет сильное живое слово, способное покорять сердца людей»* [1, с. 19].

Визначальним є той факт, що в цій сильній позиції тексту гомілетичні обидві традиції актуалізують ряд антропонімів, специфіка яких відображає різницю конфесійних моделей. Так, у текстах атлантичної традиції варіативно актуалізуються найбільш відомі протестантські проповідники. Східнослов'янська традиція зі своєї сторони надає перевагу свв. отцям Церкви. Відзначимо, що «обраність» проповідників протестантизму підкріплюється актуалізацією антропонімів вищого ряду в тому самому фрагменті тексту. Так, майже одночасно з імпровізаційним діалогом з ап. Павлом наводиться цитата із книги сучасного проповідника: *“Charles H. Spurgeon, moved by the wonder of the gospel, could not understand a preacher who acted like “a lion engaged in mouse-hunting”* [5, с. 172]. І далі: *“In the words of Harold Knott, “To face...a congregation, and give them the only message...”* [ibid.]. Гомілетика Сангстера, що

прагне до максимальної схематичності опису риторичних засобів побудови проповіді, і тут гранично лаконічна: *“(1) The Word in Paul. (2) The word in Augustine. (3) The word in Luther. (4) The word in Wesley”* [6, с. 96]. Перекладацька адаптація східнослов'янської гомілетики в атлантичну традицію вимагає введення коментування, мета якого пояснити виняткове значення життєвого подвигу свв. отців Церкви для православ'я, інакше інформація про них буде культурною лакуною для сприймальної сторони.

Гомілетика східнослов'янської традиції за головне вважає не стільки саму проповідь і проблеми, пов'язані з її побудовою, скільки проповідника, його функцію пастиря Божого, покликаного нести людям Божественну істину й порятунок. Атлантична традиція, представлена двома моделями, актуалізує інші домінанти. Так, модель Фітча - це детальний індекс фрагментів сакрального інтексту, коментарі до якого дозволяють проповідникові визначитися з тематикою проповіді й вибором варіанта того або іншого сакрального інтексту. Гомілетика Сангстера присвячено розгляду архітектоніки тексту проповіді з пропозиціями всіляких композиційних варіантів проповіді з огляду класичної риторики. Ці фактори визначають функціональну й прагматичну специфіку кожної з моделей гомілетик.

Східнослов'янські гомілети редукують сакральний інтекст спираючись в основному на фрагменти зі святоотецької літератури, що відповідно призводить до актуалізації онімів свв. отців. Сигнали команд носять інваріантний характер і виражаються експліцитно, наприклад: *«...излагать житие святого надо всегда так, чтобы...»*, *«проповедник всегда должен стараться указать на такие черты...»*, *«Главное, о чем надлежит помнить проповеднику, - это...»*, *«По временным и местным обстоятельствам даже нужно бывает прибегать и к другим источникам. Проповедник не может и не должен проходить равнодушно мимо нужд и запросов времени»* [2, с. 49]. Відзначимо, що в гомілетичних текстах даної традиції широко представлено й усебічно розглянуто власне гомілетичні терміни.

Прагматична заданість багаторівневого сприйняття текстів із гомілетики й принципова множинність моделей їх побудови обумовлена насамперед спрямуванням на різні (з огляду професійної, вікової, навіть інтелектуальної підготовки) типи аудиторії. Так, у православ'ї традиційно проповідники проходять навчання в спеціальних духовних школах із одним тільки «чрезвычайным исключением» [1, с. 26] «людей высокой духовной жизни, подвижников и молитвенников, не посещавших никаких богословских школ» [1, с. 27]. Протестантська традиція, як відомо, передбачає вибір пастиря з конкретної конгрегації без обов'язковості одержання ним богословської освіти. Моделлю для пастиря в його служінні може й повинна бути проповідь Ісуса Христа й апостолів: *“The early teachers were graduates of the “I am not ashamed” school. They receive their doctoral diplomas as the “I am convinced” seminary (cp. II Timothy 1:12). They have the “distinguished mark” (II Thessalonians 3:17) of the Master Teacher, “who taught as one who had authority, and not as their teachers of the law” (Matthew 7:29)”* [5, с. 78-79]. Гомілет Сангстер іде ще далі й, говорячи про соціальний вид проповіді, наполягає на необхідності знання пастирем основ економіки й статистики: *“To talk of it with intelligence and helpfulness requires a knowledge of economics few parsons possess, and a capacity both to read statistics with understanding and to make them live for unlettered men”* [6, с. 51]. Зрозуміло, подібні конфесійні розходження повинні бути предметом обговорення в теологічних роботах, однак для перекладача це в будь-якому випадку становить особливий інтерес тому, що різниця мети й завдань проповіді визначає, по-перше, систему цінностей зіставлених культур, по-друге, висвітлює зони розбіжності конфесійної й культурної традицій. І, нарешті, указує на ті акценти, безпосередня постановка яких зумовлює переведення тексту гомілетики в реєстр іншої типології текстів чим призводить до невідповідності очікувань читача в рамках іншої культури.

Аналізована нами інваріантна ознака опозиції «я» - пастор як обраний – «ви» - паства як грішники підкреслюється актуалізацією займенника “*my*” в рамках релігійних концептів “*forgiveness*” і “*eternal life*”. Далі в тексті

опозиція зберігається, оскільки з'являється релігійний концепт “sin” паралельно із займенником “you”: “*That your sins may be forgiven*”, was the hope offered Jews at the conclusion of Peter’s sermon to Jews on Pentecost (Acts 2:38)” [ibid.]. І нарешті, “*It’s Christ hope that “forgiveness of sins will be preached in his name to all the nations” (Luke 24:46). Words of grace and forgiveness become words of life to sinners*” [ibid.]. Виняткове значення наведеної цитати з Євангелія від Луки полягає в тому, що умови інтралінгвістичної традиції змусили автора елімінувати один із ключових релігійних концептів християнства, а саме «покаяння», що в результаті призвело не просто до перекручування сакрального інтексту, але й до порушення причинно-наслідкового зв'язку: “*and that repentance for forgiveness of sins should be proclaimed in His name to all the nations, beginning from Jerusalem*” (Luke 24:46).

Суть роботи проповідника полягає в тому, щоб він став “*as a helpful leaning-post or a father-figure...showing the way to dealing with hate and overcoming fears*” [5, с. 144]. У гомілетичі Сангстера завдання проповіді деталізується й подається у вигляді класичних запитань, вирішення яких пов'язане з основним завданням церкви: “*Moreover, denunciation of acknowledged sins gets nobody anywhere. The deeper questions concern the cause and the cure. Why do men and women become alcoholics?...Is the Church doing all it can to provide conditions of easy and natural fellowship where strong drink is resolutely barred? Oh why do men gamble?...*” [6, с. 51]. Гіпонімізація концепту «*grіx*» зумовлює редукцію цього ключового для християнства концепту до сфери психологічної й соціальної. Аналіз гомілетики даної моделі свідчить про те, що «*grіx*» має тільки ряд виявів, які можна віднести до наступного списку “*Drunkenness, lechery, gambling, warmongering...*” [ibid.]. Зважаючи на сказане, стає логічним і встановлення наступного завдання проповіді: “*It concerns the immense problems of translating the Christian ethic into the relationships between states and classes, high finance, international banking, and all the matted questions of usury*” [6, с. 51]. «Завороженість» фінансовими й соціальними проблемами сучасності, відсутність лексики з релігійною семантикою залишає текст у

реєстрі «профанних» (з огляду канонічного християнства) текстів з риторики або ораторській майстерності. Однак євангельська природа проповіді все-таки висловлена: *“Unquestionably, the great end of Christian preaching is to win men and women to a whole-souled committal to Christ and to their spiritual upbuilding in him. Where the evangelical appeal is rarely or never sounded, an awful incompleteness hangs over the whole work”* [6, с. 53]. Другорядність євангелічного першопочатку в проповіді підкреслюється автором шляхом використання слова *“incompleteness”*. І ще залишається невідомим, що таке «*a whole-souled committal*» і як досягти «*spiritual upbuilding in him*».

Східнослов'янська традиція апелює до «*духовных нужд*» [1] людей і розуміє завдання проповіді в такий спосіб: «*Без проповіді нікто бы из людей ничего не знал о гибельности своего греховного состояния, ни о возможности спастись и вступить в Царствие Божие. Без проповіді не было бы, да и не могло бы быть насаждения и возгревания веры Христовой на земле*» [1, с. 22]. Заслуговує на увагу той факт, що незначний фрагмент містить у собі всі аналізовані види маркованої лексики, модальність якої максимально спрямована до сакрального «верху».

Установлення аналогій і виявлення розбіжностей між моделями гомілетик передбачає й з'ясування типових стратегій, яким підпорядкована вся композиційна й лексико-семантична своєрідність текстів. До інтегральних інтралінгвістичних ознак тексту гомілетики атлантичної традиції можна віднести розділи, присвячені власне композиційній побудові проповіді. І Фітч, і Сангстер відводять майже рівні обсяги тексту підручника опису методики побудови тексту проповіді, розрахованого на максимальний вплив на аудиторію. У різному ступені конкретизації пропонуються моделі проповіді з аналізом власне структури тексту, його риторичних характеристик і ораторських фігур мовлення. Фітч з метою максимального спрощення сприйняття вводить образні порівняння для пояснення основних структурних підрозділів проповіді. Наприклад, *“Frequent writers compare a speech's introduction to the vestibule or the porch of a house”* [5, с. 210], *“Why be content to*

remain a speaker whose message is comparable to a drama to be viewed on a six inch black and white television set, when with effort the same story can come across more clearly in twenty-four inch color pictures” [ibid.]. Необхідно відзначити, що максимально стислий, але й прагматично ефективний «скетчевий» опис проповіді пропонує Сангстер: *“This must be balanced...but I see the way! “The Pain of Answered Prayer” is the subject: Isa... 21:4 is the text. I can tell a chorus of testimonies from the saints and I can cite also my ownsoiled heart*” [6, с. 85]. Очевидно, що в атлантичній традиції в гомілетичі поряд із євангелістською тематикою широко застосовуються основи етики, риторики й ораторського мистецтва. Подібні стратегії роботи із проповіддю інваріантно відсутні в східнослов'янській традиції. Це пояснюється, з одного боку, неможливістю використання в гомілетичі будь-якої іншої тематики крім церковно-релігійної, а з іншого боку, - завданням проповідника, що полягає в тому, щоб *«не принижать высоких требований Божественного Закона до уровня опустившейся жизни, но возводитъ жизнь до той высоты, на какой она должна стоять, по требованию Слова Божия и учения Церкви»* [2, с. 73].

І останнє. Риторична й етична спрямованість текстів гомілетики атлантичної традиції на відміну від експліцитно вираженої приналежності текстів гомілетики до релігійного дискурсу східнослов'янської традиції, чітко помітна й найбільш показова не тільки для лінгвіста, але й для перекладача в тлумаченні програмної мети *«проповіді»* як ключового концепту. Описуючи модель проповіді та її цілеспрямованість на зміну внутрішнього світу людини, удосконалення його душі, Сангстер апелює до таких людських категорій, як розум, почуття й воля: *“The artifices of sin: (1) Thought – which it wickedly confuses. (2) Feeling – which it dangerously inflames. (3) Will – which it perilously ensnares*” [6, с. 93]. Порівняємо дану ситуацію з аналогічною, але вже в інтерпретації архієпископа Аверкія: *«Проповедь должна действовать на просвещение нашего ума (тут і далі курсив арх. Оверкія – В. Д.), разъясняя ему Божественную истину и рассеивая мрак заблуждений; проповедь должна действовать на чувство, представляя нам всю гибельность нашего греховного*

состояния и всю бесконечность любви Божественной, уготовавшей нам спасение; проповедь в особенности должна действовать на волю, возбуждая в ней стремление отказаться от греховной жизни, влекущей в нас погибель, и начать идти спасительным путем к достижению духовного совершенства, или, что то же, наследованию Царствия Божия» [1, с. 22]. Здається, що наведені фрагменти найбільш чітко передають стратегічну різновекторність гомілетик обох традицій і вказують перекладачеві ті зони, де «очевидна» ситуація за аналогією за умов можливого повного транспонування в іншу культуру призведе, по-перше, до перекодування типу тексту з парадигми «сакральних» текстів у парадигму «профанних» текстів (релігійний дискурс - ораторський дискурс); по-друге, до нівелювання лінгвокультурної специфіки тієї або іншої традиції; і по-третє, до порушення або до руйнування системи (вертикальних) цінностей аудиторії іншої культурної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Аверкий (Таушев) Архиепископ. Руководство по гомилетике. - М.: Изд-во Православного Свято-Тихоновского Богословского ин-та, 2001. - 142 с.
- 2.Антоний (Храповицкий), митрополит. Пастырское Богословие. - М.: Изд. Свято-Успенского Псково - Печерского монастыря, 1994. - 325 с.
3. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты: Сб. науч. тр.- Волгоград; Саратов: Перемена, 1996. - С. 3-16.
- 4.Толочко О.В. Образ как составляющая концепта «школа» // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики.- Волгоград: Перемена, 1999. - С.178-181.
- 5.Fitch Alger M. What The Bible Says about Preaching. - College Press Publishing Company, Joplin, Missouri, 1989. - 356 p.
- 6.Sangster W.E. The Craft of Sermon Construction. - Michigan: Baker Book House, 1972. - 208 p.